

Т. С. Воропаєва

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ (1993 – 2008)

У статті аналізуються проблеми національної самоідентифікації та теоретико-методологічні засади становлення національної і європейської ідентичності громадян України. Висвітлюється проблема інтегративного підходу в українознавстві.

Ключові слова: нація, ідентифікація, ідентичність, інтегративний підхід.

T. S. Voropaeva

TRANSFORMATION OF NATIONAL AND EUROPEAN IDENTITY OF THE CITIZEN OF UKRAINE (1993 – 2008)

The problems of national self-identification and the development of national and European identity of the citizen of Ukraine are analyzed in this article. The problem of the integration approach in Ukrainology is discussed.

Key words: nation, identification, identity, integrative mode.

Суттєва активізація глобалізаційних процесів у світі призводить до прискорення внутрішніх трансформацій в Україні, що вимагає особливо пильної уваги до проблеми завершення націєтворення та формування спільної ідентичності її громадян, адже тільки ті держави, яким вдасться зберегти свою національну ідентичність і національне обличчя, свій тип екзистенції, духовності й креативності, не піддадуться глобалізаційним схемам. Отже, проблема національної та європейської самоідентифікації громадян України (в контексті формування модерної української нації європейського типу) є надзвичайно актуальною і належить до тих, наукове осмислення яких дик-

тується нагальними потребами Української держави.

Основною проблемою розвитку українського суспільства і держави є нівеляція українськості, повільне формування громадянського суспільства, української політичної нації та модерної української ідентичності майже у третини громадян країни. Головними причинами цієї проблеми є незавершеність українського державо- та націєтворення (які за роки незалежності ніколи не відзначались динамічністю і послідовністю) та процесів постколоніального самовизначення як окремого громадянина, так і українського народу в цілому. На сучасному складному етапі розвитку Української держави імперсько-шовіністичні сили значно посилили свій наступ на етнокультурні чинники національної ідентичності, тобто на українську мову й українську культуру загалом, намагаючись перетворити український народ в безлике російськомовне “населеніє”, яке дуже легко буде повернути в лоно Росії з усіма історичними та сучасними рисами останньої: протиставлення себе зовнішньому світу, заперечення цінностей європейської цивілізації, нехтування правами людини, переважання імперських амбіцій над потребами внутрішнього розвитку, відсутність потреби мати ефективне громадянське суспільство тощо.

Відомо, що проблема національної та європейської ідентичності в зарубіжній науці вивчалась переважно в руслі соціальної і культурної антропології та психології з різних теоретико-методологічних позицій (З. Фрейд, Е. Еріксон, К. Юнг, А. Ватерман, Б. Геральд, Дж. Колеман, Дж. Марсія, Д. Маттесон, Е. Дюркгейм, С. Московичі, В. Дуаз, Г. Теджфел, Дж. Тернер, С. Страйкер, Г. Кон, В. Коннор, М. Мід, А. Сміт, М. Барретт та ін.). Теоретичний аналіз різних концептуальних підходів до вивчення проблеми національної та європейської ідентичності показує, що ідентичність є результатом процесу ідентифікації, яка найчастіше розглядається як процес уподібнення, отождолення себе (або своєї референтної групи) з кимось або чимось. Ідентифікація розглядається сучасними науковцями як найважливіший механізм соціалізації, етнізації та виховання особистості, який проявляється у прийнятті індивідом конкретної соціальної ролі, в усвідомленні ним власної групової приналежності, у формуванні у нього певних соціальних уста-

новок. Отже, ідентичність – це динамічна структура, яка розвивається протягом всього людського життя, причому цей розвиток є нелінійним та нерівномірним, він проходить через подолання криз ідентичності, може йти як у прогресивному, так і у регресивному напрямі. Відповідно, ідентифікація розглядається нами як процес, включений в цілісну життєдіяльність суб'єкта, нерозривно пов'язаний з когнітивною, емоційною, ціннісно-смісловою та поведінковою сферами особистості, зумовлений її потребами, мотивами, цілями і установками, опосередкований мовою, нормативними, знаковими, символічними, образними, аксіологічними системами культури.

З другої половини 80-х років ХХ століття спостерігається підвищення зацікавленості вчених із різних країн до проблеми національної ідентичності. З'являються відповідні наукові дослідження в Україні та Росії, публікуються статті та розвідки, видаються книги, проводяться наукові конференції, круглі столи і семінари. Але видані статті та збірники (див. праці Є. Галкіної, Н. Іванової, Л. Іоніна, Н. Корж, Н. Лебедєвої, О. Мачинського, Л. Науменко), а також проведені теоретико-емпіричні дослідження М. Шульги [10], С. Савоскула [8, 299–301], П. Гнатенка і В. Павленко [4], М. Рябчука [7], Я. Грицака [5, 188–197] не вичерпали проблеми української національної ідентичності.

Отже, національна ідентичність громадян України вивчалась у вітчизняній гуманітаристиці переважно у філософському, історичному та соціологічному аспектах, без комплексного, міждисциплінарного аналізу емпіричних досліджень, конструктивне застосування якого можливе в межах інтегративного підходу.

Сучасне українознавство утверджується як цілісна інтегративна наука (потрібно правильно розуміти поняття “інтеграція”, “інтегративність” та розрізняти різні рівні інтегративного підходу: комплексоутворення, синтезування, інтегрування). Відомо, що вивчення інтеграційних процесів у науковій сфері було започатковано Платоном, Аристотелем, Г. Гегелем, І. Кантом, Д. Менделєєвим, Г. Спенсером, А. Ейнштейном та ін. У 80-90-х роках ХХ ст. Б. Кедров, Е. Маркарян, М. Каган, Н. Депенчук, Б. Ахлібінський, Ю. Борєв, А. Урсул, М. Чепіков та інші

відомі вчені поглибили поняття “наукова інтеграція”, виділяючи різні форми інтеграції наук – від “цементациї” (постання нової наукової дисципліни на базі об’єднання двох наук) та “перетину” (утворення нового наукового напрямку на основі взаємодії кількох наук) до вищої форми інтегративності, коли передбачається тісна взаємодія кількох наук, які всебічно і одночасно вивчають один і той самий предмет або об’єкт (Б. Кедров).

Застосування інтегративного підходу при дослідженні становлення української ідентичності передбачає врахування таких теоретико-методологічних засад: 1) системне бачення поступового розгортання таких стадій еволюції універсуму, як: геогенез, біогенез, психогенез, антропогенез, глотогенез, соціогенез, культурогенез, суб’єктогенез, ноогенез, етногенез тощо; 2) обов’язкова концептуалізація міждисциплінарних узагальнень (історіософських, культурно-антропологічних, етнолінгвістичних, соціально-психологічних, етнополітологічних тощо) з дотриманням принципів вертикальної та горизонтальної інтеграції; 3) вивчення специфіки різноманітних контактів особистості з природним, соціальним і культурним світом (при цьому потрібно пам’ятати важливе зауваження В. Франкла про те, що для тварин світ не існує, адже їхня життєдіяльність відбувається в середовищі); 4) вивчення системоутворюючої ролі ноетичного (сислового) виміру процесу ідентифікації суб’єктів (як індивідуальних, так і колективних); 5) інтегративне вивчення України і українства на основі дослідження різних форм активності української спільноти і української людини (поведінки, діяльності, творчої активності тощо), які забезпечують різноманітні взаємозв’язки українців зі своєю країною; 6) обов’язковий розгляд української ідентичності як динамічної структури, для якої характерний нелінійний і нерівномірний розвиток; 7) врахування того факту, що українці в ході свого історичного розвитку змінили власний етнонім (зміна етнонімів найчастіше відбувається саме в межах усталених етнічних спільнот, коли народ знаходиться на порозі націєтворення і шукає найбільш давні й глибинні підстави для своєї національної самоназви), але при зміні етноніму народ залишається самим собою, і збереження колективного “Ми” та самоідентичності зумовлюється спад-

коємністю історичної пам'яті, етнічної ментальності та свідомості; 8) вивчення процесу становлення і розвитку української ідентичності в контексті етногенетичних і націєтворчих процесів; 9) дослідження української нації як повномасштабної (яка за відомою міжнародною класифікацією Я. Крейчі та В. Веліські є одночасно і етнічною, і політичною), не розриваючи племінний, етнічний і національний етапи розвитку українства; 10) врахування того, що без завершення процесів націєтворення і без збереження власної ідентичності Україна не буде конкурентоздатною державою у світі; 11) обов'язкове поєднання теоретичних та емпіричних досліджень, що унеможливить продукування неадекватних тверджень про нібито суцільну інтровертованість і меланхолійність українців та про неможливість їхньої однозначної цивілізаційної самоідентифікації; 12) врахування того, що для України властивий синтезуючий тип міжцивілізаційної взаємодії [3, 61–65]. Вперше інтегративний підхід було застосовано при дослідженні становлення української ідентичності в межах кількох наукових проектів Центру українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка (“Українська національна ідея: теоретико-емпіричні аспекти” [6, 127–134]; “Соціально-психологічні та регіональні аспекти формування національної самосвідомості громадян України як чинника державотворення”; “Трансформація національної ідентичності: історіософські, культурологічні та соціально-психологічні аспекти” [9, 24–53] та ін.).

У цих проектах було досліджено статеву (або гендерну) ідентичність, особистісну, вікову, сімейну, соціально-професійну, майнову, релігійну, етнічну, метаєтнічну, місцеву (локальну), регіональну, національну (або громадянсько-політичну), європейську (або континентальну), планетарну (або загальнолюдську) та пострадянську ідентичність громадян України різних регіонів. З'ясувалося, що ідентичність україномовних та російськомовних українців проявляється на різних рівнях інтенсивності – етнічна індиферентність, гіпоідентичність, нормальна ідентичність, гіперідентичність; що для україномовних та російськомовних українців властиві чотири типи етнічної ідентичності (за типологією Беррі [11, 44–62]): а) моноєтнічна ідентичність

з власною етнічною групою (відповідно – 78% і 26%); б) змієна ідентичність, що постала на основі самоідентифікації з чужою (російською) етнічною групою (відповідно – 0% і 28%); в) бієтнічна ідентичність (17% і 10%); г) маргінальна етнічна ідентичність (5% і 36%). Порівняльний аналіз цих двох груп показав, що україномовні українці становлять більш однорідну спільноту, ніж російськомовні; що ідентифікаційні пріоритети російськомовних українців є більш нестабільними; що україномовні українці є більш змобілізованими, ніж російськомовні. При цьому для російськомовних українців більш властивим є досуб'єктний (61%), ніж суб'єктний (39%) тип політичного самовизначення. Більш характерними типами національно-культурного самовизначення російськомовних українців є повсякденний (26%) та ситуативний (42%), ніж екзистенційний (22%) та ціннісний (10%).

Необхідно зазначити, що типовою самоідентифікаційною формулою для осіб із зміненою ідентичністю є така: “ближчими для мене є росіяни”. При цьому чужа етнічна група розцінюється як така, що має вищий економічний і соціальний статус, ніж власна. Цей феномен пояснюється бажанням індивіда інтегруватися в доміантну групу і таким чином здобути позитивний соціальний статус. Особи з бієтнічною ідентичністю, як правило, є компетентними в обох культурах і однаково добре володіють обома мовами, часто вони виступають посередниками між цими культурами. Маргінали, як звичайно, балансують на межі між двома культурами, переживають дискомфортні почуття, заявляють, що знають лише одну мову (хоча насправді користуються “суржиком”), вони не включені повністю в жодну культуру, є дезорганізованими, неадаптованими, агресивними, часто переживають внутрішньо-особистісні конфлікти [2, 23–28].

Фундаментальна роль міждисциплінарної смислової проблематики (репрезентованої дослідженнями С. К'єркегора, Е. Гусерля, М. Вебера, М. Хайдеггера, М. Полані, В. Франкла, К.Г. Юнга, Л. Виготського, Г. Шпета, С. Рубінштейна, М. Бахтіна, О. Лосєва, Ю. Лотмана, М. Мамардашвілі, О. Леонтьєва, В. Зінченка, Ф. Василюка, Д. Леонтьєва та ін.) в сучасному українознавстві полягає в окресленні того проблемного поля, в межах якого уможливується не тільки комплексне вивчен-

ня етнічної картини світу, національного образу світу, етнічної ментальності, національного характеру, національної самосвідомості, але й системне дослідження ідентичності українського народу. Адже зрозуміти природу індивідуальної й колективної ідентичності, а також закономірності ідентифікаційних процесів неможливо без вивчення процесів смислоутворення.

Відомо, що людське життя розгортається одночасно у двох площинах: у просторово-часовій (горизонталь) та у ціннісно-смысловій (вертикаль), що перехрещення цих двох площин утворює життєвий простір особистості, але при цьому простір і час виступають лише засобом реалізації смислової організації особистості (М. Бахтін, М. Мамардашвілі, В. Зінченко). Сенси не тільки укорінені в людському бутті (Г. Шпет), але й опредметнюються в мові, культурі, мистецтві, а також в образах, символах, метафорах (будь-яка етнокультурна інформація потребує смислової обробки в процесі її засвоєння). Існують різні види смислів та різні смислові форми (логічні, образні, символічні тощо), але лише після розподілення в різноманітні форми “смысл здобуває доцільне і органічне буття” (Г. Шпет). На рівні особистості “існує динамічна смыслова система, що являє собою єдність афективних та інтелектуальних процесів” (Л. Виготський). Смысл є “одницею” внутрішнього світу особистості (О. Леонт'єв). “Прагнення до смыслу” є однією з основних мотиваційних тенденцій людини, а обезсмыслення життя викликає у людей стани екзистенціального вакууму, відчуженості, депресії, зневіреності тощо (В. Франкл). Орієнтуючись на смысл, особистість піднімається над тимчасовим, ситуативним і банальним.

Культуротворча діяльність людини, а також її здатність осмысловати і оцінювати світ, зумовлює специфіку його перетворення, а також трансформації навколишнього середовища на “ландшафти культури” (Е. Ротхакер) та “ціннісно-смысловий універсам” (С. Кримський). У процесі культуротворення виникають не тільки нові культурні явища і продукти, але й новий смысловий зміст, який може стати детермінантою оформлення смыслового поля української ідентичності (як індивідуальної, так і колективної). Для того, щоб зробити новий смысловий зміст “відкритим” для розуміння суб'єктів, потрібно знайти від-

повідні форми його репрезентації (знакові, символічні, образні, аксіологічні тощо). Саме в нормативно-звичаєвій, знаково-символічній, ідейно-образній, аксіологічній та світоглядній оформленості такого смислового поля закладена можливість швидкого поширення спільних ідентичностей та відповідних ідентифікаційних практик (сакралізуючих, консервативно-ретроспективних, конструктивно-перспективних). При цьому культуротворча діяльність українського народу не тільки суттєво впливає на зміни внутрішньої структури ідентифікаційних матриць етнофорів (носіїв етнічної специфіки), але й на змістовне наповнення цих матриць.

Саме ціннісно-смилова сфера здатна зберігати національну ідентичність особистості в будь-яких ситуаціях (навіть в умовах жорстких деструктивних впливів), а для формування колективної ідентичності вкрай необхідними є ментально-зумовлені процеси смислоутворення (які ґрунтуються на перцептивних, мнемічних, логічних, імажинативних та емоційно-почуттєвих засадах). Проведені нами дослідження показали, що процес кристалізації української ідентичності значно прискорюють: актуалізація ідейного, образного та смислового змісту культури; смислове насичення художніх і наукових творів; трансляція смисломісткої українознавчої інформації; забезпечення смислових зв'язків між особистістю та її національною спільнотою; активізація смислового резонансу в процесі комунікації та соціальної взаємодії.

Проведені нами в 1993 – 2008 рр. теоретико-емпіричні дослідження показали, що смислове поле ідентичності двох груп громадян України суттєво відрізняється: для представників першої групи, в яку входять особи з моноетнічною та біетнічною ідентичністю, характерна більш конструктивна ієрархія життєвих смислів (екзистенційні, альтруїстичні, самореалізаційні, когнітивні, сімейні, комунікативні, статусні, гедоністичні смисли), ніж для представників другої групи, в яку входять особи з маргінальною та зміненою етнічною ідентичністю (відповідно – гедоністичні, комунікативні, статусні, сімейні, когнітивні, самореалізаційні, екзистенційні, альтруїстичні смисли) [1, 193–196].

Комплексний аналіз результатів дослідження Центру укра-

їнознавства, які стосуються суб'єктивної значущості для громадян України різних варіантів ідентичності показав, що група російськомовних етнічних українців має свою специфіку. Для представників цієї групи характерною є така ієрархія: 1) мета-етнічна, 2) європейська, 3) громадянсько-політична, 4) пострадянська, 5) етнічна, 6) регіональна, 7) планетарна, 8) місцева ідентичність. У групі етнічних українців, які спілкуються переважно українською мовою, була виявлена така ієрархія: 1) європейська, 2) етнічна, 3) громадянсько-політична, 4) місцева, 5) регіональна, 6) метаєтнічна, 7) планетарна, 8) пострадянська ідентичність. Для групи етнічних росіян характерною є така ієрархія: 1) етнічна, 2) метаєтнічна, 3) пострадянська, 4) регіональна, 5) європейська, 6) громадянсько-політична, 7) планетарна, 8) місцева ідентичність.

Отже, для російськомовних українців етнічна ідентичність більше пов'язується з пострадянською, ніж з європейською чи громадянсько-політичною, а європейська ідентичність більш пов'язується з метаєтнічною ідентичністю, ніж з етнічною чи громадянсько-політичною. Доволі прикметним є те, що громадянсько-політична ідентичність у цій групі пов'язується з пострадянською ідентичністю, а також роз'єднаність регіональної та місцевої ідентичності. Для етнічних росіян, які є громадянами України, суб'єктивна важливість таких категорій ідентичності, як "слов'янин" та " мешканець країн СНД" є більш високою, ніж для етнічних українців. Разом з тим, спостерігається тенденція зростання суб'єктивної значущості європейської ідентичності та української політико-громадянської ідентичності для представників національних меншин.

Застосування інтегративного підходу дозволило виявити досить цікаві трансформації: 1) в 1991–1994 роках пострадянська ідентичність займала перші місця (з 1-го до 5-го), але її відрив від інших форм ідентичності стабільно зменшувався; 2) протягом 1994–2004 рр. значущість пострадянської ідентичності стрімко зменшувалась (хоча в групі етнічних росіян та російськомовних українців, які мешкають на Півдні та Сході України, пострадянська ідентичність продовжує займати досить високі позиції); 3) етнічна ідентичність у всіх групах по-

ступово зростала (найбільш активне зростання було помічено у росіян, українців, кримських татар, євреїв); 4) дуже повільно зростала майнова ідентичність (найбільш значущою вона була для євреїв, вірмен, греків, росіян, поляків); 5) загальнолюдська (планетарна) ідентичність практично не змінилась; 6) європейська ідентичність спочатку займала передостанні місця, але починаючи з 1998–1999 рр. її значущість почала зростати (особливо в групі етнічних українців, поляків, словаків, румунів, кримських татар); 7) найбільш стрімко зростає європейська ідентичність у мешканців великих міст; 8) національна (або громадянсько-політична) ідентичність була законсервована протягом 1991–1993 рр. у всіх групах, але починаючи з 1994–1995 рр. вона почала стрімко падати в групі етнічних росіян, білорусів, євреїв; повільне зростання цієї форми ідентичності в групі етнічних українців та в деяких групах національних меншин (передусім, у групі етнічних поляків та кримських татар) простежується з 1997–1999 рр.; 9) престижність національної (або громадянсько-політичної) ідентичності зростає більш повільно на Сході і Півдні України, на відміну від Півночі, Центру та Заходу України; 10) найбільш відчутних трансформацій зазнала етнічна та національна (або громадянсько-політична) ідентичність, але розрив між цими формами ідентичності на Сході й Півдні є набагато більшим, ніж на Заході і в Центрі України; 11) у етнічних українців на Півдні й Сході України спостерігається тенденція до зростання європейської та національної (або громадянсько-політичної) ідентичності; 12) у етнічних українців, вірмен, білорусів та молдаван, які проживають на Сході та Півдні України, більш виражені ностальгічні настрої стосовно радянської ідентичності; але у цих самих груп на Заході України на перше місце виходить бажання відчувати себе європейцями; 13) в 2004–2008 рр. зрівнялись емпіричні показники етнічної ідентичності як в групі етнічних українців, так і в групі національних меншин; 14) в групі національних меншин у 2005–2006 рр. виросло значення регіональної ідентичності (при грамотній регіональній політиці цей тип ідентичності міг би стати основним підґрунтям для зміцнення загальноукраїнської ідентичності); 15) стала помітною

тенденція до зближення показників європейської ідентичності як в групі етнічних українців, так і в групі національних меншин; європейська ідентичність не втрачає своєї значущості для громадян України, а отже, запит на європейськість є досить потужним в українському суспільстві.

Етнополітологічний та етнопсихологічний аналіз проведеного дослідження дозволяє з'ясувати, що: а) головну роль у процесах самоідентифікації відіграють культурно-інформаційні та духовно-світоглядні чинники; б) процеси національної самоідентифікації розгортаються за допомогою механізмів соціальної категоризації та міжгрупового порівняння; в) ціннісно-сміслові утворення є визначальними в процесі індивідуальної самоідентифікації; г) національна (громадянсько-політична) ідентичність громадян України формується на основі базових цінностей української національної культури; г) системоутворюючими елементами національного буття є етнокультурна інформація, базові цінності культури та національна ідентичність; д) перехід українських громадян від досуб'єктного до суб'єктного типу політичного самовизначення, а також від повсякденного й ситуативного типів національно-культурного самовизначення до екзистенційного та ціннісного є визначальним чинником оптимізації націєтворчих і державотворчих процесів; е) потрібна державна підтримка національних інституцій, символів, звичаїв, традицій, свят, історичних подій, які репрезентують українську ідентичність на суспільному рівні; є) існує нагальна потреба в розробці та впровадженні цілісної системи гуманітарних технологій для формування і підтримки почуття колективної самоповаги українців до себе, для розвитку української мови і культури, які є важливою базою для конституювання позитивної національної ідентичності.

Оскільки процес українського націєтворення ще не завершився, то потрібно враховувати, що націєтворення передбачає наявність певної сукупності послідовних дій та засобів (культурницьких, ідеологічних, духовно-світоглядних, суспільно-політичних, інформаційно-психологічних тощо), спрямованих на досягнення свідомо поставлених цілей. Адже на перебіг націєтворчих процесів значно впливають етнічність (як "форма

соціальної організації культурних відмінностей” (Ф. Барт)) і суб’єктність держави, національної спільноти та її еліти (категорії “суб’єкт” і “суб’єктність” підкреслюють активну роль, дієву, авторську, автономну, незалежну і суверенну позицію людини або групи при прийнятті рішень та в інших видах діяльності; бути суб’єктом, значить бути творцем своєї історії; коли джерела активності індивіда або спільноти опиняються поза ними, вони перестають бути суб’єктами; нація, на відміну від племені та етносу, репрезентує вищу системну цілісність всіх суб’єктних якостей спільноти та її еліти). Якщо утворення етнічної нації ще ґрунтується на спільній етнічності, то формування політичної нації вже ґрунтується на спільному громадянстві (але завжди потрібно враховувати, що громадянське дуже часто “проростає” етнічним, адже “культурну доміанту” політичної нації творить “титульна” етнічна нація, а представники етнічних і національних меншин у цій державі приймають її (титульної нації) національну мову, національну культуру, базові цінності й ідеологемі, основні політичні символи й традиції як державні). У межах політичної нації етнічна складова частково “розчиняється” в структурах громадянського суспільства, яке сприяє упорядкуванню взаємовідносин між титульною нацією та етнічними й національними меншинами. Належність до етнічної нації не залежить від державних кордонів, а належність до політичної нації зумовлюється ними (якщо етнічні нації творять власні держави, то створена етнічною нацією держава, як правило, сприяє формуванню політичної нації). У межах етнічної нації постає національна культура, цей новий тип культури формується шляхом виокремлення й професіоналізації головних етнокультурних елементів та утворення їх нового синтезу, покликаного піднятися над субкультурною та етнографічною різноманітністю. Етнічна нація є “серцевиною” політичної нації у національних державах (основою більшості політичних націй у Європі є етнічні нації), а сформована політична нація слугує певною “захисною оболонкою” для етнічної нації (цей момент є дуже важливим для України). Політичні нації є результатом діяльності держави та політичної й культурницької еліти, спрямованої на консолідацію різноетнічного населення країни; змістом цієї ді-

яльності є інтеграція представників усіх етнічних і національних меншин в єдину політичну спільноту та формування у всіх верств населення усвідомлення єдності країни та спільності інтересів її населення. Наявність сформованої національної культури та власного (а не контрольованого іншою державою) інформаційного й комунікативного простору забезпечує духовну основу для формування політичної нації. Отже, концептуальна модель політичної нації є похідною від взаємодії трьох складових – титульної етнічної нації, створеної нею держави та громадянського суспільства (в результаті чого політична нація інколи виступає як певне втілення громадянського суспільства). Становлення політичної нації пов'язане не тільки з наявністю національної культури, власного інформаційного й комунікативного простору, але й з кардинальними перетвореннями у світогляді та політичній культурі громадян, адже європейська історія довела, що запровадження національного принципу потребує наявності розвинутої суверенності й суб'єктності окремих індивідів. Оскільки узаконення державної влади має відбуватися на основі вільного волевиявлення громадян, то це передбачало також перетворення цих індивідів з підданих у громадян і появу громадянського суспільства. Саме цей процес перетворення колишніх “радянських підданих” (адже в СРСР фактично існував “феодальний соціалізм”) в українських громадян світ спостерігав наприкінці 1991 р. та під час Помаранчевої революції 2004 р. в Україні.

Таким чином, у грудні 1991 р. почався громадянсько-державницький етап українських націєтворчих процесів (яскравим виявом цього етапу була Помаранчева революція). Основними завданнями цього етапу є зміцнення української державності, розвиток громадянського суспільства та завершення формування української модерної нації європейського типу. При цьому варто врахувати, що українці за відомою міжнародною класифікацією (представленою Я. Крейчі та В. Велімські) ще в 1981 р. потрапили до складу повномасштабних націй, тобто націй, які є і етнічними, і політичними одночасно [12, 58–59]. Саме така модель модерної нації європейського типу є найбільш прийнятною для України.

На жаль, українські націєтворчі процеси істотно гальму-

вались і продовжують гальмуватися зовнішніми чинниками. Одна з сусідніх держав та представники проімперської “п’ятої колони” в Україні стараються знівелювати й зупинити плин українського націєтворення. Саме тому їх головний удар спрямований на підрив основних націєтворчих засад: 1) на послаблення української етнічної нації (яка є “ядром” політичної); 2) на деструкцію української національної культури; 3) на нівеляцію громадянського суспільства; 4) на руйнування українського інформаційного простору; 5) на послаблення української держави (за допомогою регіоналізації та федералізації). Тому громадяни України (в тому числі теперішня політична еліта, керівники партій, а також українські олігархи) мають зрозуміти, що без завершення процесів націєтворення і без збереження власної ідентичності Україна не буде конкурентоздатною державою у світі.

Головними перешкодами на шляху становлення української модерної нації європейського типу є зрусіфіковане та “зрадянзоване” населення, якому нав’язані неадекватні тоталітарні радянські міфологеми й стереотипи, а також певні українофобські тенденції. Для формування української модерної нації потрібно інтегрувати національні меншини в українське суспільство (без втрати їхньої культурної самобутності), націоналізувати свій інформаційний простір, активізувати формування громадянського суспільства, подолати нав’язану Україні регіональну фрагментацію, розширити простір української мови, відновити історичну пам’ять українців, припинити процеси лінгво-етнічної міксації в українських ЗМІ, знівелювати вплив тоталітарних міфологем, стереотипів та українофобських тенденцій, розвивати у громадян України співпричетність до своєї держави, політичну культуру, демократичність і толерантність. Важливими передумовами формування української модерної нації є запровадження європейських стандартів життя в економічній та політико-правовій сферах.

Найбільш прийнятною для громадян України є національна ідентичність політико-громадянського типу, яка може поєднуватися з іншими різновидами ідентичностей – класовою, релігійною, етнічною, професійною тощо. Національна ідентич-

ність політико-громадянського типу за своєю сутністю багатомірна, адже вона охоплює, але не скасовує етнічну, мовну, релігійну, регіональну, професійну, класову, вікову, статеву та інші ідентичності.

Література:

1. Воропаева Т.С. Самоидентификация украинцев и русских на юге России и Украины: комплексный анализ // Юг России и Украины в прошлом и настоящем: история, экономика, культура. – Белгород: БелГУ, 2009.
2. Воропаева Т.С. Специфика самоидентификации этнических украинцев и русских в Украине: социально-психологические аспекты // Личность в межкультурном пространстве. – Ч. 1. – М.: РУДН, 2008.
3. Воропаева Т. Специфіка самоідентифікації етнічних українців на Півдні України // Проблеми національно-культурної самоідентифікації українців на Півдні і Сході України в контексті етнополітики Європейського Союзу. Матеріали наукової конференції. 6 червня 2007 р. – Одеса: Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в м. Одесі, 2007.
4. Гнатенко П.И., Павленко В.Н. Идентичность: философский и психологический анализ. – К., 1999.
5. Грицак Я. Страсті за націоналізмом. Історичні есеї. – К.: Критика, 2004.
6. Піскун В., Воропаева Т. Сучасна українська національна ідея: теоретико-емпіричне дослідження // Українознавство. Календар-щорічник – 2004. – К., 2003.
7. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націотворення. – К.: Критика, 2000.
8. Савоскул С. Русские в независимой Украине: статус, идентичность, перспективы // Украина и Россия: общества и государства. – Москва, 1997.
9. Сергійчук В., Піскун В., Воропаева Т. та ін. Трансформація національної ідентичності: історіософські, культурологічні та соціально-психологічні аспекти // Фундаментальні орієнтири науки. – К., 2005.
10. Шульга Н. Этническая самоидентификация личности. – К., 1996.
11. Berry J.W., Poortinga Y.H., Segall M.H., Dasen P.R. Cross-cultural psychology: Research and applications. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
12. Krejci J., Velimsky V. Ethnic and Political Nations in Europe. – New York, 1981.